
Mugimenduko egunkariak Euskadin

*Arriba España, Hierro, La Voz de España
eta Unidad*

*

B E G O Ñ A Z A L B I D E A

*

diktaduraren amaierak Espainian politikaren, gizar-
tearen eta ekonomiaren alorreko aldaketak ezezik,
Historiako urtekarietan txertaturik, 40 urteren luze-
-zabalean gertatutako jazoeren berri izaten laguntzen
duten ikerketen eta azterketen hasiera ere ekarri zuen.

Aro frankistaren bilaketa- eta ezagupen-lan horren
baitan badu zer esanik Mugimenduko Prentsak: Francok
eta haren bata bestearen jarraiko Gobernu-taldeek ezarriz
joan ziren idearioaren oihartzuna eginez, diktadura-Esta-
tuaren jaiotzari, finkapenari eta iraupenari lagundu zion
35 hiri desberdinetan banatutako eta 40tik gora argitara-
pen zituen kazetaritza-egitura zabalak, alegia. Izan ere, Ge-
rra Zibilaz gero erregimeneko ideologoen, «Estatuaren aur-
ka gerta zitekeen eragozpen ororen gelarazle eta garantia
izango zen prentsa nazionalaren» premia aldarrikatu eta
defendatu zuten. Ohartzen ziren «kontrolatu gabeko pren-
tsak nahi ez ziren ondorio konponezinak ekar zitzakeela».

Logikaren arabera pentsatu beharrekoa da, errotatiboei
emaniko zereginari arrakastaz aurre eman ahal izateko,
kontrol gogorra ezarri eta dirigismoak basatieta egin zela.
Horretarako sortu ziren zerbitzuetako zenbaitek demokra-
zia ondo ezarri arte ere iraun zuen: kazetaritza-enpresa pu-

-
- Begoña Zalbidea Kazetaritzan doktorea da eta EHUko
Komunikazio eta Gizarte Zientzien Fakultatean irakasle.

blikoa desagertu zen arte, zehazkiago; 1984an gertatu zen hori, PSOE Gobernuan bigarren urtea egiten ari zenean. Jabego publikoko komunikabideak, ordurako, Estatuaren Gizarte-Komunikabideak deituriko (MCSE) Erakunde Autonomoaren baitan bilduak zeuden; trantsiziotik hasi eta burualde guzti eta bakoitzaren likidapena arte indarrean egon zen deitura hain zuzen.

Mugimenduko Prentsa-Katea lau egunkariren bidez finkatu zen Euskadin: *La Voz de España* eta *Unidad*, Donostian, *Hierro*, Bilbon eta *Arriba España*, Iruñean. Ideologiaren ikuspegitik, *Arriba España* izan zen ideologia falangistaren agerpenik nagusiena. *La Voz de España* izan zen, bestalde, hedapenik handienekoa.

Taldeko egunkari guztietan gertatu bezala, Euskadin finkatutako errotatiboak ere atxikipenik gabeko nahiz marxista izatearen salaketapean enpresei nahiz partikularrei egindako inkautazioen emaitza izan ziren. Armadakoek eta bertako agintariak, gobernadore zibilek eta, era berezi eta ohikoenean, falangistek egin zuten lan hori, kasuan kasuko probintzi buruzagitzen agindupean.

Arau multzo batek ematen zion sostengua jokabide honi: 1937ko urtarrilaren 10eko Lege-Dekretuak eta legez kanpo jarri eta ondasun guztiak kentzen zitzaizkien indar politiko guztien izenak ageri ziren data bereko Aginduak nagusiki. Zerrenda osatuz joan zen hurrengo aginduetan, Mugimendu Nazionalaren aurkakotzat jotzen ziren talde, erakunde eta alderdien multzoa ia bete-betean osatu arte.

Gerra-harrapakin handi honen jabetza Estatu Berriaren esku ziurtatzeko, Serrano Súñer-ek hau erabakitzen zuen 1938ko abuztuaren 10eko Agindua izenpetu zuen:

Barne-Ministerioak eta bertako Prentsa-Zerbitzu Nazionalak interbenitua geratuko da, aska daitezen herrietan ager dadin inprenta-material oro, kontutan hartzeke 1936ko uztailaren 17aren aurretik jabego-eskubidea zutenen edo hauen legezko ondorengoen eskubide-aitorpena; betebeharrak hauek Barne-Ministerioaren aurrean egiaz-tatu beharko dira¹.

Hauek eta beste lege-xedapenek harrapatutako guztia-
ren jabetza-eskubideak mugatzea bilatzen zuten, ezarrita-

ko agintearen onuran. Estatu-Buruzagitzak, horregatik, 1940ko uztailaren 13ko legea eman zuen, zehazki eta behin betiko, aginduz pasa zitezela

FET y de las JONSen Prentsa- eta Propaganda-Ordezkaritzaren Ondarera, bere eskuko erabilpen-gaitasunez, Gobernazio-Ministerioak eta bertako Prentsa-Zuzendaritza Nagusiak inkautatutako inprimategien nahiz argitaldarien lantokietako makineria eta gainontzeko materiala.

Lege hau da Mugimenduko Prentsaren benetako arau sortzailatzat hartu behar dena².

Inkautazioak

Alcalá de Henaresen kokatua dagoen Administrazioaren Artxibategi Nagusian eta Kultura Ministerioko Artxibategi Zentralean, Madrilen, gordetzen diren espedienteen eta txostenen ikerketak eta parekaketak inprimategien eta egunkarien eta/edo haietako makineriaren inkautazioei buruzko honako laukiak osatzea bideratzen du:

Inprimategi inkautatuak

HIRIBURUA	JABETZA
Bilbo	Marzelino Ibáñez Miguel
Iruñea	Ramon Bengarai
Donostia	Rikardo eta Luis Leizaola Ibarburu

Egunkari eta/edo astekari inkautatuak

HIRIBURUA	DEITURA ETA/EDO JABETZA
Bilbo	<i>Euzkadi</i> , Euzko Alderdi Jeltzalearena
	<i>El Liberal</i> , Prieto sozialistarena
	<i>El Nervión</i> , Etxebarria sendiarena
Iruñea	<i>La Voz de Navarra</i>
Donostia	<i>Guipúzcoa Obrera</i>
	<i>El Pueblo Vasco</i> Editorial Easo S.A.rena
	<i>La Voz de Guipúzcoa</i> , La Voz de Guipúzcoa, S.A.ren egunkari errepublikarra
	<i>El Día</i> Prensa Editorial Católica, S.A.rena

Egileak eginak. Iturria: Kultura Ministerioko Artxibategi Zentrala.

Errekisatutako ondasunak Mugimenduko hainbat egunkariren artean banatu ziren. Euskal Herriari dagokionez, hala, *Arriba España*-ri *La Voz de Navarra*-ren materiala eman zitzaion, *Hierro*-ri, *Euzkadi* eta *El Liberal*-ena, *La Voz de España*-ri, *La Prensa*, *La Voz de Guipúzcoa*, *Guipúzcoa Obrera* eta *El Pueblo Vasco*-rena eta *Unidad*-i, *El Día*-rena³.

Banaketa horretan zenbait partikular ere irabazten atera zen. Hori izan zen *El Liberal*-i kendutako makineria gordailuan eduki zuten Iruñeko *El Pensamiento Navarro*-ren jabeen kasua eta *Euzkadi* egunkari nazionalista argitaratzen zuen Tipografía General, S.A.tik zetorren «Gross» errotatibaren trukean aldi baterako hiru lintopia aldatu zuten *El Correo Español*-*El Pueblo Vasco*-ren jabeena.

Zenbait agirik bideratzen digu esatea hainbat izan zirela kaltetuek jarritako erreklamazioak. Ez zuten, ordea, guztiek zori bera izan. Eskatzaileek era guztietako erantzunak jaso zituzten. Gehienetan edo dokumentazioa falta zen edo eskakizuna garaiz kanpo egina zegoen. Ez da harritzekoa, horregatik, zenbaitek beren jabetzak Prentsa-Ordezkaritzari eskainiz amaitzea, salmenta nahiz indemnitazio gisa, Donostiako *El Día*-ren zenbait akziodunen kasuan bezala.

Edozein itzultze-eskarik ikerketa exhaustiboari bide ematen zion. Barne-zerbitzuek, Gobernadoreak, Falangeak edo xehetasunen bat eskura lezan edonork, Hierarkia jakinaren gainean jartzeko betebeharra zuen. Zenbaitetan ez zen argi geratzen ideologia eta are gutxiago ezarritako erregimenaren aurkako ekintzetan zuzenki esku hartu izana. Baina horrek ez zuen eragozten irizpena erabatekoa izatea: «Ez da onartu aurkeztutako erreklamazioa».

Marzelino Ibáñez Miguel bilbotarrak berarengan sentitu zuen hitz horien astindua. Ez zioten ezertarako balio txostenetan Elizaz ezkondu zela esatea edota «eskolatu eta orotan zuzen; jokabide eta moral oneko» gisa aurkeztea. Besteek bezala, substrakzioagatik demanda aurkeztuz amaitu zuen Bilboko 1. Instantzia eta Instrukzioko 2. Epaitegian.

Azaldu dugun kasuaren aurrez aurre dago hiriburu bizkaitarreko Erronda kaleko 30.ean instalatua zegoen *El Nervión*-en jabeai dagokiena. Nazionalismoaren aurkako

aurrekari trinkoak eta zantzu nabarmen españolistako ibilbidea baliagarri gertatu zitzaizkien galdutakoa 1943an berreskuratzeko, salerosketa itxurapean bederen.

Eskabideetako zenbait sozialistak Gobernura iritsi ziren arte mantendu ziren. Aldi honetan onura jaso zuena Prieto sendia izan zen eta bizirik irauten zuen Constancia Prieto ondorengo bakarra, zehazkiago: berari itzuli zitzaion 1985ean *Hierro*-k Bilbon hartu zuen etxea.

Ēgunkarien historia laburra

Arriba España

Arestian adierazi denez, *Arriba España* izan zen, Euskadin finkatutako Mugimenduko lau egunkarien artean, postulatu falangistak gehien eta hobekien zabaldu zituen. Fermin Yzurdiaga apaizak eta Angel Maria Pascual idazleak bultzatua, 1936ko abuztuaren 1ean argitaratu zen *La Voz de Navarra* egunkari nazionalistaren errotatibaren gurpiletan⁴. Iruñeko Zapateria kalean kokatua egon zen. Kokagunea, alokatua, Eustakio San Julian-ena zen.

Irakurlego arruntaren artean hedatzen batere lagundu ez zion idazkera eta sinbologia inperial eta barrokoengatik nabarmendu zen. Prentsa kontserbadorearekiko ika-mikak —*Diario de Navarra*-rekin batik bat— ugariak izan ziren. Nafarroako Falangeak azken hau derrigorrez bereganatzea pentsatzeraino.

Emilio Romero Prentsa-Ordezkaritza Nazionaleko buru zela, argitarapena bertan behera utzia izan zen. Ordez-kari Nazionalak 1975eko ekainaren 25ean Prentsako Lege-Erregimeneko Zuzendari Nagusiari bidali zion oharrean, esaten zen etenaldia, uztailaren 1az gero, aldi baterakoa zela eta Katearen berregituraketak eraginarazia. Ez zen, ordea, kioskoetara inoiz itzuli.

Erabakiak amaiera-puntua jarri zion ia egunkariaren sorreratik bertatik eramaten ari zen zamari, inoiz ez baitzuen ikur positiborik ikusi bere emaitzetan. Frogarik onena Fermin Yzurdiaga zuzendariak, 1939 urteko 69.964,75

pezetako defizita zuritzeko eta konponbideak aurkeztuz, 1940ko maiatzaren 17an idatzi zuen txostena bera da⁵.

Egunkariaren sortzailea izateaz harro zegoen eta burutik oinetara falangista ageri zen haren ustez, ezin zitzaion ezer leporatu hasieran, lehen lau hilabeteetan «Espainia Nazional osoan eta gerrako fronteetan zehar zabaldu ziren» 18-20.000 aleko tirada lortuz, zori ona eskutik izan zuen egunkariaren sorrerari.

Beharrezkoa Nafarroako FET y de las JONSen bateraketa-unean eta lokalen itxieran kokatzen du; horrela, «elkarre Nazionalindikalista osoa herio-zauriz joa geratu da, sakabanatuta eta zuzendari karlisten nahien menpe». Honi, beste hau ere erantsi behar: «erakunde ofizialak, gobernu zibilak, diputazioa eta udalak reketean esku daudela», alegia, «eta gogo biziz erasotzen zaiola ikur falangista orori».

Egunkariari dagokionez —*eransten du*— artxiboan ditugu frogak nola debekatzen zaien enplegatu ofizial guztiei (maisuei, idazkariei, epaileei) irakurtzea. Parroko jaunek epaitu egiten dute agerian pulpilotik, fronteetara alkondarra urdin gehiena eraman zuen probintzia izanik Nafarroa.

Alternatiba, harrez gero, begi-bistakoa zen: edo indartzea edo ixtea. Bigarrena onartezina zen eta lehena, kontuan hartzea merezi zuena, *Arriba España* propagandarako doktrinak eta kontsignak zabaldu zituen lehen egunkaria izan zelako Falangearen historian, Mugimenduko egunkari bakarra zelako Nafarroan eta, honenbestez, Estatuaren organo ofizial bakarra eta lau urtez, isiltasunean, eroapez eta adorez

gure egunkariaren bidez —benetako «zubiburua», ez ulertze eta jazarpen-giroan, beldurgarriko atsekabe-giroaren erdian— borroka egin dugulako Caudilloaren, Gobernuaren eta Falangearen kontsignak defendatzen. (...) *Arriba España* hilko balitz, zera esatera ausartuko ginatke: hil dela Nafarroa Espainiaren kausarako.

Hierro

Hierro, ilunabarreko egunkari bilbotarra 1937ko uztailaren 5ean kaleratu zen, Jose Antonio Giménez Arnauren

zuzendaritzapean⁶. 1938ko apirilaren 11 arte, *Euzkadi* argitaratzen zen Posta kalea, 17ko Tipografia General, S.A.ren tailerretan inprimatu zen. 12tik aurrera, El Noticiero Bilbaino, S.L.ren instalazioetan inprimatu zen, Sozietate horren jabetzako *Nueva España* goizeko egunkariarekin bat egin zuelako⁷. 1941eko urtarrilaren 1ean *El Correo Español-El Pueblo Vasco*-ren makineria erabiltzen hasi zen. 1942ko azaroaren 12an Galtzara Nagusia, 13ra itzuli zen, El Noticiero Bilbaino, S.L.ren lokaletara. Geroago, Ordezkaritzaren eta *El Correo español-El Pueblo Vasco*-ren jabeen artean sinatutako hitzarmenari esker, firma honek aipatu *Euzkadi* egunkari nazionalistatik etorritako makineriaz Ledesma, 6an zituen lokaletan inprimatzen hasi zen *Hierro*. Helbide horretan egon zen 1950a arte; urte horretan, Indalezio Prietoren seme Luis Prieto Cerezorena zen Orueta Gotzaina, 2ko etxea eskuratu zuen Falangeak.

Leku batetik bestera joan eta etorri behar hori eskaintzaz eta kontraeskaintzaz gainezka joan zen. Ahalegin gehiena jarri zuena Alejandro Etxebarria Zorrozuia izan zen, *El Noticiero Bilbaino*-ren egoitzako instalazioen gerentea eta, bere familiarekin batera, jabekidea. Salmentako azken eskaintza 1.100.000 pezetakoa izan zen, hiriburu bizkaitarrean kiroletako euskal egunkari bat argitaratzen uztearen truke; Prentsa-Ordezkaritza Nazionalak, 1942ko ekainaren 15eko idazki batean esaten zuenez,

erregimen honekin bat egiten duen irakurlegoaren manifestazio plebisitario baterako balioko du, kirola aitzakiatzat hartuz.

Eskaintza Ordezkaritzaren aldeko erosketa-aukerarekin batera zihoan. Behin onartu eta gero, *Hierro*-k bedainkapen guztiez hartu eta inauguratu zituen lokal berriak. Bazirudien eragiketa itxia zegoela. Ordezkaritzak, ordea, ez zuen berari zegokiona bete eta finantza-egoera zail eta larrian utzi zuen Sozietatea banku-erakundeen aurrean⁸. Egoera konpontzeko formula bezala, hileko 15.000 pezetako errenta-kontratua eskaini zitzaion Herri-Hezkuntzako Idazkariordeari. 1943ko ekainaren 1ean, El Noticiero Bilbaino, S.L.ren gerenteak zortzi eguneko epea eman zuen,

Hierro-k bere jabetzako instalazioak utz zitzan. Joandako denbora nahikoa zela irizten zuen eta Sozietatearen «uste ona eta adeitasunezko konponbide batera iristeko gogoia» ahitu egin zirela. Hogei egun geroago, Ordezkar Nazionalak izenpea idatzi zuen, 1942ko azaroaren 12a arteko atzera-eragina zuen eta elkarrizketak hasi zirenez geroztik eskainitako erosketa-aukera Ordezkaritzak erabil nahi zezan arte indarrean egongo zen errenta-kontratu batean.

1944an, behin eta berriro egindako salerosketa-eragiketarak aldatu egin zuen hartzailea. *El Pueblo Vasco*-ren jabeek *El Noticiero Bilbaino*-ren makineriaren erosketa-eskubidea transferitu zekiela eskatu zioten Herri-Hezkuntzako Idazkariordeari. Argitarapenaren jabeek, horren ordeztan, besteak beste, *Euzkadi*-tik zetozen eta hark trukean eman zizkion ondasunak Ordezkaritzari itzultzen zizkieten eta bertan behera uzten zen Etxebarria sendiaren kirol-egunkari bat argitaratzeko asmoa. Akordioa sinatu ondoren, 1941eko azaroan atera zen Ledesma, 6ko etxera itzuli zen *Hierro*⁹.

Hierro Orueta Gotzaina, 2an behin betiko kokatzeak ez zuen bere ilunabarreko egunkari izaera aldatu. Mairidira formatoa eta bost zutabeak 1983an desagertu zen arte mantendu zituen; baita «Gross» markako tipografi errota-tiba historikoa ere. Aldaketa bakarrak burualdeko tipografian izan zuen eragina. 1975eko apirilaren 20an, une hartan egunkariko zuzendari zen Julio Campuzano Canterok Informazio eta Turismo Ministerioaren Probintzi Ordezkaritari adierazi zion, aipatu hileko eta urteko datuz *Hierro* markak «estiloa eta estetika» aldatu egiten zituela. «Hala deituriko euskal kaligrafia» erabiliko zuen, «karaktere edo tipo 'trinkoak' erakutsiz, inprimaketa hobea lortzearren».

Hasieran ageriko enkantean eginiko salmenta iragarri zen arren, ezerezean geratu zen galdapena zegoenez onibarraren gain; eta esan bezala, Prieto sendiari itzuli zitzaion azkenik 1985ean.

Unidad

Donostiako *Unidad* izan zen Prentsa- eta Propaganda-Buruzagitzako egoitzagandik hurbilen zegoen ilunabarre-

ko egunkaria, alderdiaren (Falange) organo ofiziosoa izateraino. 1936ko irailaren 16an atera zuten saltzera.

Hartzen zituen lokalak —Victor Pradera kaleko 12. zenbakiko etxearen beheko oina eta sotoa— eta makineria eta gainerako tresneria Prensa Editorial Católica, S.A.renak ziren eta Eleuteria Arrese Berasategik hipotekatuak zeuden. Horrek zekarren karga amaitutzat emateko, Anjel Inaraja Ruiz, argitarapenaren administrariak, etxearen erosketa gestionatu zuen apatu andrearen aurrean 60.000 pezetatan.

Elkarrizketak behin ondasun guztiak Prentsa-Zuzendari Nagusiak Ordezkaritzari adjudikatu eta gero hasi ziren; 1951ko martxoaren 18ko aginduz gertatu zen. Ordura arte, 1936ko irailaren 13an Falangeko miliziek etxea, makineria eta lantokia hartu zituztenez geroztik, ez zen formalizatzeko ahaleginik egin.

1970ean, Gustavo Marsés y Cía., Sociedad en Comandita-ri 1965eko martxoaren 1ean erositako Jose Maria So-roa, 25eko lokalak *La Voz de España*-rekin partekatuzera pasa zen. 1980ko otsailaren 11n desagertu zen.

Unidad deiturapean, hauek egon ziren zuzendaritzan: Eugenio Saldaña San Martín, Jose Ramón Aparicio Muñoz, Jose Javier Aranjuelo Oraá, Carlos de la Valgoma y Díaz Varela, Enrique Cimas Rotondo, José Molina Plata, José Luis Banús Aguirre eta Francisco Javier Zuloaga.

La Voz de España

Donostiako *La Voz de España* *La Voz de Guipúzcoa*-ren inkautaziotik sortu zen. Behin-behineko gauza bezala, 1936ko irailaren 14an, probintziako Gobernadore Zibilak Elkartasun Tradizionalistako Reketeei eman zizkien enbargatutako ondasunak. Egunkariak bi egun geroago ekin zion bere ibilbideari.

1939ko abuztuan Granadako Mugimenduko *Patria* egunkarira bidali ondoren *La Voz de Guipúzcoa*-ri inkautatutako errotatiba, *Unidad*-en tailerretan argitaratzen hasi zen *La Voz de España*.

1939ko abenduan 833,33 pezeta ordaintzen hasi beharra izan zuen *La Voz de España*-ren administrariak, San

Martzial kaleko 8an eta 10ean erabiltzen zituzten lokalen-gatik, hauek ere enpresa errekisatuaren jabetzakoak. Nafarroa eta Gipuzkoako Erantzukizun Politikoen Epaitegi Zibil Berezia zen kobraketa zuzenean egiten zuena.

Madrileko José González Palomino notarioaren aurrean emandako 1950eko abenduaren 19ko data duen eskrituraren bidez, La Voz de Guipúzcoa, S.A. ren akzioen gehiengoa erosi zuela esan daiteke Ordezkaritza Nazionalak, 3.510.815,82 pezetako prezioan, berandutza-interesak barne, salneurri egokituaren ordainetan¹⁰. Zenbait urte geroago, Gustavo Marssé y Cía., Sociedad en Comanditari 1965eko martxoaren 1ean erositako etxe bat erabiltzera igaro zen, *Unidad*-ekin batera, Jose Maria Soroa kaleko 25ean.

La Voz de España-k sei argitarapen desberdin egin ohi zituen egunetik egunera: Araba, Burgos, Logroño eta Miranda de Ebro; Irun, Errenteria, Pasaia eta Bera Iruñeruntz; Tolosa, Billabona eta Beasain iparralderuntz; Zarautz, Getaria, Deba, Azpeitia, Azkoitia eta kostaldeko herriak; Eibar, Elgoibar, Bergara eta Arrasate Bilboruntz eta Donostia eta hango barrutia.

Egunkari honen zuzendari izan ziren: José Molina Plata, Jesús Revuelta Imaz, Carlos de la Valgoma y Díaz Varela, Francisco V. Domínguez Isla, Félix Morales Pérez eta Jesús M. Zuloaga Zuloaga. José Molina Plata hirurogeita hamarreko hamarkadan itzuli zen, kargua *Unidad*-ekin banatuz. 1977ko hasieran Miguel Larrea Zabalegiri egokitu zitzaion zuzendaritza eramatea.

La Voz de España-k 1980ko otsailaren 11n utzi zion kaleratzeari.

Erakunde-dirigismoa

Gainerako komunikabide frankistak bezala, *Arriba España*, *Hierro*, *Unidad* eta *La Voz de España* ere erakunde-kontrol eta -dirigismo estuenaren menpe bizi izan ziren. Beharrezko egitura eta zerbitzuak ezarri ziren horretarako, agintaritza zentraletik, irakurlea horretaz ez ohartzen aha-

leginduz. Hierarkak argi ikusten zuten beren errotatiboeta-ko orrialdeetatik esaten zenari

berdinketaren zizela eta teletipoz bidali izana nabaritzen bazaio, sistema guztia pikutara doa; irakurlea ardurarik ezak mendean hartzen du eta alferrikakoa da proselitismo lan oro. Orientatzea eta gidatzea ezerez hutsak dira¹¹.

Eguneroko praktika zen zentsurari, erredakzioetako mahaietara egunetik egunera heltzen ziren ohar, agindu, kontsigna eta iradokizunak eransten zitzaizkion. Horien betetzea eta hedatzea ikuskatu eta zaindu egiten zen, baita Franco hil eta gero ere.

Lehen zerbitzua 1940an sortu zen, deitura hau zuela: Lankidetza-Atala. Helburua hau besterik ez zen:

Irakurlegoa politikaren alorrean, lehentasunez, nazioari buruzko informazioarenean eta kulturaren alorrean gidatzeko premiari, Estatu orok bere gain hartzen duen premiari, erantzutea.

Horretarako, «beren prestaketa eta espezialitateagatik nabarmentzen ziren idazle eta kazetarien artetik aukeraturako» lankideez baliatu ziren¹².

Aukeratutako gai bakoitzak nagusitzatik ateratako edo, ataleko buruak proposaturik, Prentsa-Zuzendaritza Nagusiak onartutako kontsignei erantzuten zien. Aukeratutako artikuluek baldintza hauek bete behar zituzten: proposatutako kontsignari zintzotasuna; estilo argia, eskolatua eta laburra; nazioaren interesekoa, gaurkotasuna, zehaztasuna eta atsegin izatea.

Lan-taldearen produkzioa, argitaratze-data ezartzen zitzaiolarik, Mugimenduko Prentsaren egunetik egunerako informazioaren osagarritzat hartu zen beti. Banaketa ez zitzaien era berean iristen denei. Estatuko egunkari batzuk eta besteak lau multzotan sailkatu ziren¹³. Multzo bakoitza geografikoki desberdinak ziren hirietan argitaratzen ziren burualdez osatua zegoen, artikulua bat bera, horrela, eskualde bereko bi egunkaritan zabal ez zedin.

Zerbitzu honen lana ez zen aldi baterakoa izan, eten-gabea baizik. Franco hil ondoren ere, jarraibideak mantendu egin ziren. Aldaketaren alderik nabarmenena zenbait

lankideren izen eta hizkeran egon zen. Hau irakur daiteke zuzendariei 1977an bidalitako idazki batean:

Adiskide hori:

Ikusten ari zaretenez, PYRESA-ko teletipoen bitartez, mantentzen ari da kronika politikoa dei geniezaiokeenaren gain batez ere eragina duen egunetik egunerako lankidetzaz. Ondo eta bere garaian ari zarete jasotzen Fernando Onegaren «El Péndulo» eguneroko lankidetzaz (...) eta berandu iristen zitzaizuen Emilio de Miguel-ena ere bidaltzen ari zitzaizuen; hori horrela, eragin kaltegarria zuen argitaratzeko.

Aldatu egin da ordutegi hori eta argitaratzea bideratzen duen garaian hartzen ari zaretela uste dut. Transmittitu aurretik egunero gainbegirada ematen zaion Emilio de Miguelen kronikak beste lankidetzak osatzen dituela uste dugu, idazten duen ikuspegia dela-eta. Mugimenduko Prentsak lege-esparru barruko aukera-aniztasunera jo behar duenez, Emilio de Miguelek gure egunkarien irudi-aniztasun horretan asko laguntzen duela uste dugu eta horrela ulertu behar da zuen aldetik, seguruenik ondo hartua izango den gure irakurleen zati horren begirunez.

1983. urteari zegokion egutegian ere —aldi sozialista, beraz— indarrean eta eraberritua ageri zen haren jarduera. «Politikoki aurreko aldiari lotutako» lankide zaharrak ordezkatuak izan ziren eta Katetik zetozen zenbait kazetari eta itzal handiko izen sartuz zabaldu zen; azken hauen artean Aranguren, Savater, Martín Patino, González Ruiz, Juan Cueto, eta abar aurkitzen ziren.

Zerbitzuaren iraupena agerian jartzen zuen urtarrilaren 10ean Malen Aznarezek, Estatuaren Gizarte-Komunikabideen Prentsa-Departamendu Teknikoko zuzendariak, MCSEko zuzendari guztiei bidaltzen zien eta honela zioen agiri honen bidez:

Lankide hori:

Bihar hasiko da berriro, azken egunetan etenik egon den lankidetzaz-zerbitzua. Oraingoz ahalmenaren betean jardungo ez badu ere, materiala bidaliz joatea nahi dut, zerorrek nahi eta egoki deritzozunez erabil dezazun.

Jarraian, laster jasotzea aurrakusten den eguneroko eta asteroko materiala xehetzen dizut:

EGUNEROKOA: Kronika politikoaren editoriala, RTVE-ren informazioa, izen ezagun baten artikulua eta elkarriketa nahiz erreportaje bat.

ASTEROKOA: Kultur kronika; Ekonomiaren kronika; Zinemari buruzko kritika eta informazioa; Nazioarteko informazioa.

Kronika politikoa nahiz izen ezagunaren artikulua beren horretan oso-osorik eman behar direla gogoratu nahi dizut, leku faltagatik sor litezkeen mozketarik gabe.

MCSEko egunkarientzat zerbitzu hobea ekar lezaten zure iritzi eta iradokizun edo ekarpen ooren zain nagokizu gaiaren inguruan.

«Lankidetzak» zerbitzutik Mugimenduko Prentsari eta, geroago, Estatuaren Gizarte-Komunikabideei bideratutako hornidurek laster asko aurkitu zituzten sendotze-elementuak. Ez da, hala, harritzekoa 1942ko maiatzaren 1ean Argitarapen- eta Kontsigna-Atala eratzea. Bete behar zuen egitekoak ez zuen zalantzarik sortarazten: Estatutik eta honen Gobernutik ateratako kontsignak agiri bidez eta zuzenean egunkariei bidaltzea eta, probintzietako kazetaritza-organoen esku jarritako baliabideen eta zainpearen bitartez, egin beharreko kanpaina bakoitzak eraginkortasunik handienaren garantia eta arrakasta izan zezala lortzea.

Zerbitzuko arduradunek idatzitako txosten batean aipatzen da nola

izaera politikoa, nazionala edo ekonomikoa zuten kanpainei zegokien kontsignak ongi dokumentatutako sinopsi gisa bidaltzen zitzaizkiela egunkariei, eta hauetan oinarrituz idatzi behar zituztela beren artikulua, editorialak edo erreportajeak.

Aipamenekoa oso argigarria den bezala gehienontzat (agintariek eskaintzen eta nahi zutena argitaratzen zen), eragiketa hauen egileentzat, «mintzagai ziren gaien izaera berezia zela-eta, probintzietako zenbait egunkaritan sakonki eta, beharbeste zehaztasunez aztertzeko, agiriak eskuratzea zaila izan zitekeela pentsatuz» egiten zen lana.

Hori hala balitz, ez lukete inolako zentzurik, «Ikuska-pen-Orria» deiturapean, Administrazio Zentralaren artxi-bategietan pilatzen diren dossier lodiek. Ezta probintzi ordezkarietako Prentsa-Zerbitzuen jarduerak jasotzen ziren asteroko berri-emateek ere.

Zentsura ere jarduera nagusienetako bat izan zen diktadura bitartean. Jokabide honi buruzko erantzun zehatza Arias Salgadoren aurkitzen da, osasun izpiritual eta moralaren arrazoiengatik egiten delarik guztien ona aurrikusteko eta babesteko zeregina damaionean zentsurari¹⁴.

Zentsuratzaileen jardunak debekatzea bezainbat bereganatu zuen behartzea eta moztea. Eginkizun multzo zabal horren baitan garrantzi berezia lortu zuten hala deituriko *entrefilete*-ek, hau da: albisteen idazkiaren erdian, horren bidez ematen zen informazioarekin inolako zerikusirik edukitzeke, tartekatzen eta ateratzen ziren esaldiak. Informazio- eta Zentsura-Zerbitzuari egokitu zitzaion ekimen hau gauzatzea. Hiru ziren hitz giltzarriak: esanekotasuna, zerbitzua eta menpekotasuna.

Zentsura-liburuek osatu zuten egunkariak eskaini beharreko informazioaren gain zentsuratzaileek egindako lanaren gordailurik zuzenena. «Zentsura Liburua» epigrafeaz orri bakoitzean itsasten ziren, egunetik egunera, ikuskapenaren menpe jarritako galeradak eta/edo argazkiak. Ez zen atalik geratu lotu gabe. Kirolak, gizartea, kultura, nazioartea, iritzia... «debekatua» edo «aurrera, ezabatutakoa izan ezik» zioen zigiluak zapaldu zituen.

Aldi demokratikoa

Demokraziaren etorrera arte eta sozialistek hautestontzietan lortutako garaipena arte, zehazkiago, ia ez zen nabarmendu jabego publikoko komunikabideetan egiten zen informazio-trukaketaren kritikarik. Aldi berrian, ordea, ahotsak *in crescendo* joan ziren. MCSEko arduradunek behin baino gehiagotan atera behar izan zuten talde politikoaren eta gizarte-agenteen aldetik isurtzen ziren interpe-lazioen eta galderen bidera.

Oposiziotik egiten zitzaien oharpen bakoitzari puntuz puntu erantzuteko arduradunek erabat ukatzen zuten edonolako eta edonondiko dirigismo oro, zera adieraziz:

Ez Gobernuak, ez Kultura Ministerioak, ez Erakundeak berak ez die informazio-politikari buruzko agindurik ematen egunkariei, ez dute ezta inolako presiorik egiten egunkarien edukia gidatzeko ere, ez informazioaren, ezta iritziaren aldetik ere (...).

Aitortzen zuten bakarra Informazio- eta Dokumentazio-Zerbitzua zen, eta «bertatik egiten zirela», Gobernuaren egunkariei bidaltzeko, «era guztietako lankidetzak; gauza arrunta egunkari garrantzitsuen kate guztietan».

Gobernuarekin bat zetozen eledunek eta pertsonak, azaltzen ziren kritikak eta salaketak gezurtatzen, egindako ahalegin guztia laster asko galdu zen. Prentsa pribatu ia guztiak 1983an zehar zabaldu zituen informazioek eta artikuluek alderantzizkoa zioten.

ABC egunkariak, lehen orrialdean, honela zioen titullarrez hasten zuen urtea: «Gobernuak plataforma ideologiko gisa darabilzki MCSEak»¹⁵. Hurrengo hilabeteetan Gobernuarenak ez ziren estatu-mailako komunikabide ia gehienek tokia egin zieten antzeko albisteei, baina alde nabarmen batekin: Gobernuak Estatuaren prentsari jarraibidea markatzen zion aitorten garbiarekin, alegia. Egiaztapen hau, Javier Solana Kultura ministroak berak egin zuen, Kataluniar Gutxiengoko Miquel Rocak Kongresuaren osoko bilkuran egindako interpelazioari erantzutera-koan, «kate estataleko egunkarietako zuzendariei ideologi mailako editorialak eta argibideak bidaltzeari utz ziezaieten bidezko aginduak ematera konprometitu» zenean.

Kulturako titularraren hitzek —komunikabideren bategen jaso zuenez— «trumoien kutxa» zabaldu zuten. Eztabaidan jarri zen askatasunen estatua. Eskandaluaz, iritzi gidatuaz, editorialgile-funtzionariez eta propagandako komunikabideez mintzatu zen¹⁶.

Ez zen lan erraza gertatu aitorten oihartzuna itzaltzea. Agintariek, beren defentsarako, kontrolpean zituzten egunkarietako eta *El País*-eko orrialdeak behar izan zituz-

ten. Egindako ahaleginak ez zuen arreta desbideratzerik lortu. Komunikabide pribatuek aurrera egin zuten higatze-lanean. 1983ko maiatzean *La Crónica*-k plazaratu zuen hainbat editorialetan trukaketaren arazoa azpimarratzen zen. «Mugimenduko kate zaharrak eta prentsa-askatasunak» idazketako hizkiak gidatzen jarraitzen zuten¹⁷.

ABC-ek eta *Diario 16*-ek ere ez zuten atsedunik hartu. Lehena «MCSEren baitan arrazoi politikoek eragindako garbiketez eta herri-diruaren hondaketaz» mintzo zen bitartean, bigarrenak «metamorfosia Gobernuan» gaiak hitz egiten zuen. Justino Sinova azken izenburu honek iradokitzen zuen kronikaz baliatu zen Exekutiboaren «atze aldean» gertatzen ari zena aztertzeko. Kronika hartan Gobernuak «frogakizun zuela» gogoratzen zuen «espainiar gizartearentzat adierazpen-askatasunarenganako begirunea eta defentsa. Horretarako —azaltzen zuen— Estatuaren egunkarien trukaketa galeraziz hasi beharko luke, lehendabizi, eta kate osoa pribatizatu, gero.(...)»¹⁸.

*I*txiera eta kitapena

«Egunkarien historia laburra» atalean adierazia geratu den bezala, *Arriba España* izan zen Mugimenduak Euskadin zituen lau egunkarien artean lehena itxi zena. Erabakia Emilio Romerok hartu zuen 1975ean, Ordezkarri Nazional kargua bete zuen garaian. Une hartatik ohartu zen iritsi zela jadanik Katea errentagarri egiteko ordua, ez ordea, ideologia baten hedapenari zegokionez bakarrik, sorreratik egin zen bezala, baita ekonomiaren ikuspegitik ere. Eskatzen zuen enpresa bihurtzeak «bazterretako ustiapenen desagertzea» behartzen zuen nahitaez eta «pilatutako zame-tatik» askatzera.

Eskema horren arabera, hiriburu nafarrean finkatutako goizeko egunkaria ixtera bidean zihoan. Aski bedi esatea batezbesteko eguneroko hedapena, 1955ean, 1.671 alera jaitsi bazen, galerak bide beretik joan zirela hurrengo urteetan. 1970ean 5.791.131 pezetako defizita bazuen, 1975ean kopura 7.217 milioi pezetara igoa zegoen.

Errotatibo bilbotarraren egoera ere ez zen askoz hobe. Hala ere 1983ko otsaila arte kaleratu zen, zeren eta ekonomikoki ez bazen errentagarria, ikuspegi politikotik begiraturik, bazen, kokapenagatik. Batezbesteko eguneroko hedapena 1955ean 10.889 alerena zen. 1970ean 2.056.368 pezeta galtzen ari zen eta 1980an, 77.217.119 pezeta.

Bi egunkarietako bat ere ez zen saldu. *Hierro* 1982an ageriko enkantera atera zen arren, ez zen egin, Constancia Prietok jarritako demandagatik; lehen idatzi dugunez, 1985ean berreskuratu zuen etxea. Hazienda Ministerioko kontu-hartzaileek 50 milioitan baloratu zuten 1982an etxea.

Bi itxiera hauen erdian, 1980an burutu ziren *La Voz de España*-rena eta *Unidad*-ena geratzen ziren. Jokabidea arrazoitzeko, oraingo honetan Madriletik eman ziren arrazoiak ekonomikoak izan ziren beste behin. Hala ere barneko txostenek ez dute hori egiaztatzen. Baziren 1984a arte iraun zuten eta errotatibo gipuzkoarren emaitza negatiboak, eta lehenarenak batik bat, gainditzen zituzten egunkariak. 1981eko uztailaren 4ko data duen txosten batean aitortu ere egiten da gelaraziak izan ziren urtean 336 milioi pezetako sarrerak izatea aurrikusten zela. Esandakoaren erakuspen dira jarraian datozen laukiak:

1980an itxitakoen emaitza zatikakoak eta metatuak 19

	1975	1976	1977	1978	1979	1980	Guztira
<i>La Voz</i>	12.473.741	9.273.040	-21.225.910	-38.211.034	-36.795.035	-164.449.006	-238.934.204
<i>Unidad</i>	-16.602.369	-19.660.520	-36.058.605	-46.783.421	-53.610.334	-73.299.818	-245.915.067
<i>Guztira</i>	-4.028.628	-10.387.480	-57.384.515	-84.994.455	-90.405.369	-237.748.824	-484.849.271

Egileak egina.

1983a eta 1984a arte itxi ez ziren defizit handiko egunkariak

	<i>Jaen</i>	<i>Patria</i>	<i>Suroeste</i>	<i>Eco de Can.</i>	<i>Hierro</i>	<i>Marca</i>	<i>Linea</i>
1978	-42.973.999	-53.628.008	-70.540.549	-64.347.892	-55.935.911	-92.411.953	-46.636.503
1979	-43.807.694	-59.302.708	-90.521.865	-82.854.336	-62.236.004	-105.784.682	-49.129.319
<i>Guztira</i>	-86.781.693	-112.930.716	-161.062.414	-147.202.228	-118.171.955	-198.196.635	-95.765.822

Egileak egina.

Azaldutakoari 1978an eta 1979an jaulkitako bi txosten erantsi behar zaizkio. Lehenengoan hau esaten zen laburki:

Erakunde aurreautonomiko onartuek beren lurraldeetan dauden Katearen egunkarietan gertatzen denaz gero eta arreta handiagoa erakusten dutela dioten sintomak sortzen hasi dira. Zenbaitetan, egunkarien bide editorialean eragina izateko asmoa dute, bestetan, bakoitzari buruzko gaur egungo egoeraren berri eskatzen dute eta inoiz, Valentzian kasu, eskualdean dauden Katearen egunkari guztien alderdi materialei buruzko ikerketa zehatza agindu dute.

Bigarrenak, bestalde, apur bat zehatzagoa, Erakunde bizi zen probisionaltasunagatik eta etorkizun-ikuspeirik ezagatik bizi zen lan-gatazka giroak informazio-jokabidean eragina izan zezakeela ohartarazten zuen, eta

nabarmenago beren Autonomi Estatutua eskuratzear diren eskualde edo lurraldeetan kokatutako egunkariei dagokienez. Hauxe da *La Voz de España* eta *Unidad*-en kasua: beraiek egindako oharra eta jakinarazpenak azaltzera iristen ari da langileen presioa, edukia Konstituzioaren aurkakoa eta indarrean den lege-araudiaren aurkakoztat jo daitekeenean, gainera.

Azken iritziak Kultura Ministerioan urtebete lehenago egin zen eta 1978ko uztaileko aipatu txostenari bide eman zion ikerketa zabalago batetik abiatzen ziren. Une hartan hau idatzi zen:

Bide editorialari dagokionez, Katea irizpide neutral eta pluralistari eusten saiatu da, Gobernua egunkari-multzo garrantzitsu hori bere alde soilki erabiltzen ari dela dioen salaketa erraza ekiditeko helburuz. Hala ere, egunkari bakoitzak eramandako bidea Zuzendariaren joera pertsonalaren edo erredakzio eta tailerretako biltzar ugariak egindako presioen eraginpean egon da ezinbestean. Kateak, duela urtebete, bizi duen bitarteko-izaerak berak eragotzi egin die Zerbitzu Zentralei helburu zehatzetara zuzendutako bide editorial garbia hartzea eta zabaltzea.

Informatzaileen ustez, prentsa-instalazioetan bizi zen giroa —bazar-pentsamoldea sortu zen— errotatiboak bazarretatik bertatik zuzenduak izanez amaituko zuten usteak kutsatua zegoen, oposizioko alderdiek esnatutako burutapena, bestalde.

Egiten zuten pasadan, *La Voz de España*-ri ematen zioten hurrengo lerroaldea eta larrizat jotzen zen egoera. Gertatuaren kontaketa Iruñeko eta Errenteriako gertaeretatik abiatzen zen; egun haietan batzarrak egunkaria ez ateratzea erabaki zuen, azkenari zegokionez, uste baitzuen «izenburuek ez ziotela gertaeren egitari erantzuten». Zuzendaria kendu arte ezezkoari eusteko asmoa zuten²⁰.

Egoera hark hiriburu donostiarrera etortzera eta zuzendari eztabaidatuaren dimisioa onartzera eraman zuen Kateko gerentea:

Baina behin-behinekoz Zuzendariordea izendatzen ahalgintzerakoan —*zehazten dute*—, interesatuaren ezezko biribilarekin topo egin du, zeregin hori ez baitu onartzen, herio-mehatxupearan ikusten duenez bere burua. Egoera horren aurrean, Erredakzio-Buruari eman zaio zuzendaritzaren ardura, baina ordu batzuk geroago infarto izan du eta, honenbestez, fisikoki desgaituta geratu da. Une honetan zuzendaritza-lana erredaktoreetako bati ematea dago aztergai, egunkariarekin aurrez inolako loturarik ez duen profesional bat izendatzen saiatzeak gainditzen zaila izango litzatekeen batzarraren ukoa ekar bailezake.

Planteatzen ziren egoera bakoitzaren pilaketak Erakundearen zorteari buruzko azken erabaki azkarra gomentatzen zuen, zeren eta «une honetatik aurrera —idatzi zuten— txarkituz doan egoera gero eta okerragoa izan baitaiteke, Erakundeak erantzun ezin dien arazo larriak sortuz».

Hitz-joko horien artean, txostenak idatzi aurreko proposamenak eta ekimenak ezkutatzen ziren. Eta hala, esan beharra dago 1977an azaldu zirela dagoeneko *La Voz de España*-ren eta Informazio Ministerioaren arteko liskarrak, egunkariak —Miguel Larreak zuzendua une hartan— igandeko koadernotxo batean burualdean idatzitako izenburua *La Voz* soilaz ordezkatzeko asmoa azaldu zuenean.

Iradokizuna oso gaizki hartu zuten Kateak Madrilen zituen arduradunek eta Gipuzkoan zuen Ordezkariek. Prentsako Zuzenbide-Erregimeneko Zuzendari Nagusiari honek bidalitako 1977ko apirilaren 16ko data duen gutun batean hau irakur daiteke:

Aparteko koadernotxo honen agerpena, egunkariaren izenburua ebakia duelarik, egunkariak bere izenburuan España hitza laster batean kenduko duela dion zurrumurruarekin lotutako era bateko eta besteko ulerkeratara zabaldua egongo da.

Lau egun geroago, apirilaren 20an, honako hau zioen presakako telex bat jaso zuen Ordezkariek Informazio-Koordinaketako Zuzendaritza Nagusitik:

(...) Probintzia horretan Ministerio honen Ordezkariek gisa zure agintea aipatu argitarapenaren zuzendariaren aurrean balioaraztea kaltetu gabe, berehala gogorazi beharko diozu egunkariaren Zuzendariari aldizkako argitarapen baten burualdea, Prentsa-legearen ikuspegitik oinarritzko elementu bereizgarria ezezik, igandeko egunkariaren jabetzaren adierazle ere badela. Deituraren aldaketa, horrenbestez, ez da argitarapenaren ezaugarrien aldaketa hutsa, argitarapen berri baten edizioa baizik, legearen ondorio guztietarako (...)²¹.

Antzeko eztabaida errepikatu zen ekainean. Oraingoan ilunabarreko *Unidad* zen «egunero, muga inguruko berri eman ez eta, batez ere, alboko naziko departamenduetako iragarkiak zituela, orrialde bat frantsesez» argitara eman nahi zuena. Asmoak, Donostiako Ordezkariekaren ustez, «politika kutsu handia» zuen edukian eta aholkua eskatu zion Madrili.

Donostian kokatutako bi egunkariak, harrezkero, egunero aztertutak izan ziren. Zerbitzu zentraletatik ezarritako aginduak ez zirela betetzen susmarazi zezakeen edozein aztarna puntuz puntu adierazi ohi zen. *La Voz de España* eta *Unidad* ia obsesio bihurtu ziren goi-karguentzat. 1978ko txostenak adierazten zuen bezala, batasun nazionala hausteko beldur handia zegoen eta horregatik irmoki erantzun behar zen atzera gabe. Giro eta egoera aurreautonomikoak arrazoiak ematen zion jarrera hari.

Diogunaren islada ziren Ordezkariek egunetik egunera, egunkari batak zein besteak argitaratzen zutena Hierarkiaren ezagupenean jartzeko idazten zituen prentsako berri-emateak. Berri-emate horietako batek —hilaren 18an, 17ko goiz-egunkariari buruz eginak— zioen:

La Voz de España izena duen Mugimenduko Prentsa ohi-ko egunkaria hiru koadernotxotan banatua ageri da gaur, igandero egin ohi duen bezala. Baina aditzera ematen dut lehen koadernoak *La Voz de España* deitzen jarraitzen duen bezala, beste bietan *La Voz* besterik ez dela deitzen. Zuzendaria esan zidan jendeak bi hitz horiez hain zuzen ezagutzen zuelako jartzen ziotela deitura horri. Zuzendaritza Nagusi horri aditzera ematen diot igandean dagoeneko iruzkin ugari jaso zirela aldaketa horri buruz eta ez goragarriak.

Egun bat geroago berri-emateak hau zioen hitzez hitz:

«Informe». «La Voz. Guía Electoral» izeneko atal bat hasi du *La Voz de España*-k. Euzko Abertzale Ekintza Alderdia-ren programaren kontu emanez hasten da. Bertan era honetako adierazpenak ageri dira: «Gobernu-era errepublikarra» eta etengabeko aipamenak egiten ditu euskal nazioaz. Honetan eta apirilaren 1eko Dekretuan babestutako batasun nazionala uki dezakeelakoan, hitzez hitz kopiaturik dihoakizue egunkari honen aipamen hau: «Euzko Abertzale Ekintzak aitortzen du Euskal Herriak ez dela bere etorkizunaren lege arautzailerik izan behar, bere nahi subiranoa baino. Kanpoko aginteen eskusartzerik gabe eta askatasunez hitzartutako nazioarteko hitzarmenetatik erator daitezkeenak baino beste mugarik gabe».

Txostenetatik ateratzen diren arrazoi politiko horiek berehala ulertu zituen iritzi publikoaren zati batek. Hiriburu donostiarrean onartu zen zergati bakarra izan zen. Langileek ateratako *El libro de La Voz y Unidad*-en argi eta garbi adierazten da bi argitarapenak

egunetik egunera egunkariak erosten dituen eta zerbitzatu behar duen herriaren errealitatera hurbiltzen saiatzeagatik besterik ez zirela izan gilotinatuak. *La Voz* eta *Unidad* arrazoi politikoengatik itxi zirela diogunean, UCDe nahi zuen politika desinformatzaile eta manipulatzailea egiteari uko egin ziotelako itxi zirela esaten ari gara²².

Enrique Bustamantek, bere aldetik, «erabakia Euskal Legebiltzarrerako hauteskunde-kanpainaren hasiera-une berean gertatu zela» gogoratzen du.

Susmo horrek berak eraginda, Gipuzkoaren izenean diputatu zen Euskadiko Ezkerrako Juan María Bandrésék interpelazio bat aurkeztu zion Gobernuari. Egin zituen hiru galderetatik, bigarrenean hau galdetzen zuen:

Arrazoiak jite ekonomikokoak badira, zergatik hartu da erabakia Euskal Legebiltzarrerako hauteskunde-kanpainaren hasieran hain zuzen?²³.

Diputatuak hartu zuen erantzunak ez zituen askietsi ez bera ez sozialistak; irailaren 29an, horregatik, eskabidea aurkeztu zuen Kongresuak onar zezan, Kultura Ministerioak edo Ministro-Kontseiluak erabakia atzera jotzea eta teknikoki ahal bezain agudo jarduerari berriro ekitea eskatuz. Era berean baiezko botoa eskatu zuen, besterik gabe zego-kion Transferentzi Batzordean negoziaketak has zitezen, bi egunkarien jabetza euskal aginte publikoetara igaro zedin eta, horrela, Legebiltzar autonomoaren kontrolpean jarrai zezaten argitaratzen. Bi proposamenetako bakar batek ere ez zuen beharrezko sostengua jaso.

Juan María Bandrés hirugarren aldiz zuzendu zitzaion Kongresuko Mahaiari. Zuzendari gerenteak prestatu zuen erantzunean, berriro ere arrazoi hertsiki ekonomikoak aipatu ziren eta ez politikoak.

Hori izan zen arrazoia eta inolaz ere ez egunkariek ez zutela jarraitzen «Gobernua osatzen duen alderdiak hartutako hari ideologikoa» —*esaten zuen idazkiak*—. Ez zaie ematen kontsignarik egunkariei; eman ere ez zaie egin. Pluralismoa eskatzen zaie bakar-bakarrik eta Konstituzioarenaganako begirunea. Besterik ez, ezta gutxiagorik ere. ¶

1. Ramón Serrano Suñer Francoren koinatua zen. Errepublika garaian CEDAko diputatua izan zen. Diktadurako lehen Gobernuan ministro eta Prentsa-Ordezkarri Nazional kargua bete zuen.
2. Izan ere data horretatik hasita, Gobernazio Ministerioaren menpe zegoen Prentsa-Zuzendaritza Nagusitik edo beste erakunde ofizial nahiz pribatuetatik bidalitako agirietan *Mugimenduko Prentsa* deitura ageri da. Legea hilaren 14ko BOEn argitaratu zen.
3. Rikardo eta Luis Leizaolaren makineria Sevillako *Fe* egunkariaren onurarako izan zen. *El Día*-ko zati bat Alacanteko *Información*-era joan zen eta *El Pueblo Vasco*-rena Valladolideko *Libertad*-era eraman zen. *La Voz de Guipúzcoa*-ren errotatiba Granadako *Patria*-n jarri zen.
4. Fermin Yzardiagari Mariano Prado Monterok hartu zion txanda zuzendaritzan 1950ean.
5. FET y de las JONSeko Prentsa- eta Propaganda-Ordezkarri Nazionalari bidalitako txostena. Iturria: Kultura Ministerioko Artxibategi Zentrala. 75379 kaxa.
6. Beste zuzendariak izan ziren: Bernardo Bureba Muro, José Molina Plata, José Banús y Aguirre, Enrique Cimas Redondo, Julio Campezano Cantero eta María Josefa Marzo.
7. *Hierro*-ko administraria zen W. Calerak Mugimenduko Prentsa eta Propagandako administrari nagusiari 1942ko apirilaren 28an emandako datuak. A. iturria. 75383 kaxa.
8. Oharpen hauek Alejandro Etxebarriak eginak dira, 1943ko otsailaren 4an eta 15ean Mugimenduko Prentsaren administrari nagusiari eta Ordezkarri Nazionalari hurrenez hurren bidali zizkien idazkietan. A. iturria. 75411 eta 75676 kaxak.
9. Ordezkaritzak *El Noticiero Bilbaino*-ren ondasunak erostea behin betiko gelarazi zuen akordio-proposamena *Areilza erkideak* egin zuen *El Pueblo vasco*-ren *izenean*, 1944ko apirilaren 25ean Ondare-Ondasunen Bulegoan idatzitako gutunaren arabera.
10. Lehen datuak *La Voz de España*-ko administrariak Ondare-Ondasunera 1942ko ekainaren 1ean bidali zuen idazkian jasoak daude. Besteak Ordezkaritza Nazionalak egindako txosten batean daude. 1982ko ekainaren data duten ondorengo txostenetan adierazten da *La Voz de Guipúzcoa*-ren gizarte-kapitala osatzen zuten 200 akzioetatik 18, ordurako hila zegoen María Teresa Hompanerari esleituta zeudela usufuktuan eta beste 13, Mugimenduarekin zerkusia zuten lagun hauei saldu zitzaizkiela: bost, Ricardo Fernández de la Torreri; sei, Regino Rekalde Díazi; bat, Juan José Pradera Ortégari eta bat, Francisco Guillén Salayari. 1957az gero jardun ez zuen Sozietatearen egoera arauzkontrakoa konpontzeko, MCSEtik hau planteatu zen alternatiba gisa: jabetza osoa Estatuari intsuldatzea, Sozietatearen aktiboa eta pasiboa desagatzea eta Gobernuari esleitzea eta Sozietatea eguneratzea, agian akzioak eros zitzaketenek etheen jabetza eskura zezaten. Iturria: Kultura Ministerioko

Artxibategi Zentrala eta Administrazioaren Artxibategi Nagusia.
75388 eta 1 kaxak.

11. Madrilen 1949ko uztailaren 6an egin zuten bileran Mugimenduko probintzi buruek, prentsa eta propagandari buruz defendatu zuten 9. txostenean jasotako iritziak. 226 kaxa.
12. Prentsa-Zuzendaritza Nagusiko Lankidetzataleko buruak, 1946ko otsailaren 28ko barne-zerbitzuko 10. oharra betetzeko, Prentsa-Idazkari Nagusiari aurkeztu zion txostenean jasotako adierazpenak. A. iturri eta kaxa.
13. Hauek ziren lehen taldean ageri zirenak: *Azul, Falange, La Tarde, Unidad, Alerta, Diario Español* eta *Libertad*. Bigarrean: *Yugo, Voluntad, La Voz de España, Fe, Levante, El Pueblo Gallego* eta *Amanecer*. Hirugarrenean: *Solidaridad Nacional, Odiel, Nueva España, Sur, Línea, La Nueva España, Norte* eta *Imperio*. Laugarrenean: *Hierro, Mediterráneo, Patria, Proa, La Mañana, Baleares* eta *Arriba España*.
14. Honi buruz, ikus adierazpenak 1956ko uztailaren 18ko ABC egunkarian eta idazkiak, 1954ko maiatzari eta ekainari dagozkien *El Español*-en 287tik 290a bitarteko aleetan.
15. ABC-k argitara eman zuen informazioan esaten zen, Jaénean izenean AP-PDP koalizioko diputatu eta RTVEren Kontrolerako Batzorde Parlamentarioko kide zen Gabriel Camuñasek jaso zuen agiri bidezko frogak. Iturria: ABC egunkaria, 1983ko urtarrilaren 18ko 23.981. zk.
16. Ik.: 1983ko maiatzaren 13ko *El Correo de Andalucía* eta *Diario 16*, 2. or.; data bereko ABC, 15. or.; maiatzaren 15, larunbateko *La Crónica* eta *El Día* Balearetakoak, 2. or.
17. 1983ko maiatzaren 21ari eta 24ari dagozkien *La Crónica*-ren editorialak. 3. or.
18. Justino Sinovaren «La Crónica: Metamorfosis en el Gobierno», 1983ko maiatzaren 16ari dagokion *Diario 16*-eko 2. orrialdean eman zen argitara.
19. Itxiera 1980ko otsailaren 17an gertatu zen; horregatik, aurreko kasuetan bezala, defizitak iraun egiten du azken ekitaldian, langileri eta mantenu-gastuei aurre egin behar izan zitzaenez.
20. Hala deituriko Iruñeko gertaerak 1978ko uztailaren 8an gertatu ziren. Errenteriakoak, urte eta hilabete bereko 13an.
21. Agiri bata zein bestea Gobernuaren Presidentziatik etorriak dira, Alcalá de Henaresen artxibatutako 61. kaxa.
22. *El Libro de La Voz y Unidad*. Hórdago, Donostia. 1982. 18 eta 19. or.ak.
23. Gorte Nagusien Buletin Ofizialeko 313-I. zk.an jaso zen interpe-lazioa. Diputatuen Kongresua, 1980ko martxoaren 6a.